

ЎЗБЕКИСТОНДА ЭЛЕКТРОН ТИЖОРАТ РИВОЖЛАНИШИ: ҲУҚУҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ ВА ХАЛҚАРО ТРЕНДЛАР

Абдураззокова Нозима Ахмаджон қизи

Аннотация. Мақолада рақамлаштириш шароитида электрон тижоратнинг ривожланиш динамикаси кўриб чиқилади. Бу жараёнга таъсир кўрсатадиган ҳуқуқий жиҳатлар ва халқаро тенденцияларга эътибор қаратилади. Шунингдек, мақолада Ўзбекистонда электрон тижоратни ривожлантириш учун қонунчилик асослари муҳимлигига урғу берилади.

Президент Ш.Мирзиёев раҳнамолигида иқтисодиётни рақамлаштириш ва онлайн-транзакцияларнинг ҳуқуқий базасини такомиллаштиришга қаратилган ислохотларга алоҳида эътибор қаратилди. Мақолада электрон тижорат учун инфратузилмани яратиш, шу жумладан, Интернетдан фойдаланиш имкониятини яхшилаш ва замонавий тўлов тизимларини ривожлантириш соҳасидаги ютуқлар кўриб чиқилади. Рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йўлидаги муваффақиятли қадамлардан дарак берувчи Марказий Осиё ва Ўзбекистонда электрон тижорат бозорининг ўсиши ҳақида маълумотлар келтирилади.

Таянч сўзлар: электрон тижорат, рақамлаштириш, ҳуқуқий жиҳатлар, халқаро тенденциялар, Ўзбекистон, ислохотлар, Интернетдан фойдаланиш, тўлов тизимлари, рақамли иқтисодиёт, ҳуқуқий база, истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, солиқ солиш, шахсга доир маълумотлар.

Мақоланинг долзарблиги рақамли иқтисодиётнинг жадал ривожланаётгани ва глобал ва миллий нуқтаи назардан электрон тижоратнинг аҳамияти ортиб бораётгани билан изоҳланади. Рақамлаштириш шароитида тобора кўпроқ истеъмолчилар ва корхоналар савдо операцияларини амалга ошириш учун онлайн-платформаларга ўтмоқда, бу эса тегишли ҳуқуқий тартибга солиш ва давлат томонидан қўллаб-қувватлашни талаб қилади.

Электрон тижорат янги иш ўринлари яратиш, инвестициялар жалб қилиш ва фуқароларнинг ҳаёт сифатини яхшилашга кўмаклашиб, Ўзбекистон иқтисодиётини модернизация қилишда муҳим ўрин тутади. Сўнгги йилларда Ўзбекистон Президенти Ш.Мирзиёев раҳбарлигида ҳаётнинг барча жабҳаларини, шу жумладан, савдо-сотик ва хизмат кўрсатиш соҳасини ҳам рақамлаштиришга қаратилган кенг кўламли ислохотлар амалга оширилмоқда. Бу электрон тижоратнинг ҳуқуқий жиҳатларини таҳлил қилиш, тартибга солиш ва қўллаб-қувватлаш заруратини келтириб чиқаради.

Ҳуқуқий асослар ва халқаро тажриба таҳлили энг яхши амалиётларни аниқлаш ва уларни Ўзбекистон шароитларига мослаштириш имконини беради,

бу эса электрон тижоратни жадал ривожлантириш ва мамлакатимизнинг глобал рақамли иқтисодиётга интеграциялашувини енгиллаштиради.

Шу нуқтаи назардан, ҳозирда электрон тижоратнинг ҳуқуқий асосларини ўрганиш зарур ва долзарб ҳисобланади.

Таҳлил натижалари

Ҳозирги босқичда ижтимоий-сиёсий ва социал-иқтисодий соҳаларнинг барча асосий йўналишлари рақамлаштиришни ҳисобга олган ҳолда ривожланмоқда. Рақамлаштириш бизнес билан шуғулланиш, алоқа ва бошқарувнинг анъанавий моделларини ўзгартириб, уларни янада самарали ва қулай бўлишини таъминлайди. Рақамли технологияларнинг жорий этилиши харажатларни камайтириб ва вазифаларни бажариш тезлигини ошириб, кўплаб жараёнларни автоматлаштириш имконини беради.

Халқаро майдондаги рақамлаштириш глобал ҳамкорликни ўзгартиради, шунингдек, ахборот ва технологияларни тезроқ ва самаралироқ алмашиш имконини бериб, давлатлар ўртасидаги алоқаларни мустаҳкамлашга хизмат қилади. Халқаро ташкилотлар ва давлат тузилмалари кўшма лойиҳаларни мувофиқлаштириш ва бошқаришни яхшилаш учун рақамли воситалардан фаол фойдаланмоқда.

2024 йил апрель ҳолатига кўра жаҳонда 5,44 млрд киши Интернетдан фойдаланади, бу дунё аҳолисининг 67,1 фоизини ташкил қилади, шундан 5,07 млрд киши ёки Ер аҳолисининг 62,6 фоизи ижтимоий тармоқ фойдаланувчилари бўлган¹. 2023 йилда жаҳонда онлайн харид қилувчилар сони 2,64 млрд кишини ташкил қилди. Бу Ер аҳолиси умумий сонининг 33 фоизидан ортиғини ташкил қилади². Бу кўрсаткич бутун дунё бўйлаб электрон тижорат сезиларли даражада ўсганидан ва харид қилиш одатлари ўзгарганидан дарак беради. Қулайлиги, маҳсулотлар хилма-хиллиги ва нархларни солиштириш имконияти туфайли онлайн харид қилишни афзал кўраётганлар сони ортиб бормоқда.

Электрон тижорат бозори 2026 йилга келиб 8,1 трлн долларни ташкил этиши ва йиллик ўсиш 20 фоиздан ошиши прогноз қилинмоқда³. Бу электрон тижорат бозори кўпроқ истеъмолчилар ва компанияларни жалб қилиб, тез суръатлар билан кенгайишини англатади. Бундай ўсиш онлайн-харидларга талабнинг ортиши, технологиялар ривожланиши ва логистика такомиллашгани билан изоҳланади. Бундай ўсиш суръатлари электрон тижорат соҳасида инвестициялар ва бизнесни ривожлантириш учун катта имкониятлар яратишини

¹ Number of internet and social media users worldwide as of April 2024.

<https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/>

² A.Mosby. Online Shopping Statistics 2024 – Total Users, Spending. February 10, 2024.

[https://www.yaguara.co/online-shopping-](https://www.yaguara.co/online-shopping-statistics/#:~:text=There%20are%202.64%20billion%20online,United%20States%20as%20of%202023.)

[statistics/#:~:text=There%20are%202.64%20billion%20online,United%20States%20as%20of%202023.](https://www.yaguara.co/online-shopping-statistics/#:~:text=There%20are%202.64%20billion%20online,United%20States%20as%20of%202023.)

³ Развитие новых бизнес-направлений: глобальные тенденции и возможности для Узбекистана.

<https://asr.gov.uz/ru/news/11668>

таъкидлаш муҳим. Интернетдан фойдаланувчилар сонининг кўпайгани, мобил технологиялар такомиллаштирилгани ва рақамли тўловлар тобора оммалашиб бораётгани бундай жадал ўсишнинг асосий омилларидир.

Бу тенденциялар Марказий Осиё минтақасида ҳам фаол ривожланмоқда. IMARC халқаро консалтинг гуруҳи маълумотларига кўра минтақада электрон тижорат бозори ҳажми 2022 йилда 8 млрд долларга етган ва келгуси беш йилда 25,4 фоизга ўсиши кутилмоқда⁴. Бу сезиларли ўсиш Интернет фойдаланувчилари сонининг кўпайгани, рақамли инфратузилма ривожлангани ва онлайн-харидларга бўлган ишонч ортгани билан изоҳланади. Хусусан, логистика ва тўлов тизимларининг такомиллаштирилиши Марказий Осиёда электрон тижорат бозорини янада кенгайтириш учун қулай шарт-шароитлар яратишга кўмаклашади.

Минтақадаги мамлакатлар ҳукуматлари иқтисодиётни рақамлаштириш бўйича қонунчиликка ўзгартиришлар киритиш ва ташаббуслар билан чиқиш орқали электрон тижоратни қўллаб-қувватлаш чораларини кўрмоқда. Бу чоратадбирлар Интернет орқали савдо қилиш учун солиқларни камайтиришни, онлайн-бизнесни рўйхатдан ўтказиш тартиб-қоидаларини соддалаштиришни ва технологияларни ривожлантиришга инвестиция киритишни ўз ичига олади. Буларнинг барчаси электрон тижорат соҳасида фаолият юритаётган маҳаллий ва халқаро компаниялар сонининг кўпайишига хизмат қилади, бу эса, ўз навбатида, рақобатни кучайтириб, бозорнинг янада ривожланишини рағбатлантиради.

Жаҳон тенденцияларини ҳисобга олган ҳолда Ўзбекистонда ҳам электрон тижоратни фаол ривожлантириш учун тизимли чора-тадбирлар кўрилмоқда.

Сўнгги йилларда Ўзбекистон Президенти Ш.Мирзиёев раҳбарлигида ҳаётимизнинг барча жабҳаларида кенг қамровли ислохотлар амалга оширилиб, бу жаҳон миқёсида эътироф этилмоқда. Ижтимоий ва жамоатчилик билан алоқаларни рақамлаштириш, электрон тижоратни тизимли ривожлантириш ва рақамли технологияларни мамлакатнинг иқтисодий секторига кенг жорий этиш ушбу ислохотларнинг асосий йўналишларидан бири ҳисобланади. Бу ўзгаришлар давлат хизматлари кўрсатиш самарадорлигини оширишга, фуқароларнинг ҳаёт сифатини яхшилашга ва тадбиркорлик фаолияти учун қулай шарт-шароитлар яратишга қаратилган. Рақамлаштириш доирасида электрон тижорат инфратузилмасини ривожлантиришга, шу жумладан Интернетдан фойдаланиш имкониятини яхшилашга, инновацион лойиҳаларни қўллаб-қувватлашга ва ҳуқуқий базани яратишга алоҳида эътибор қаратилмоқда, бу хавфсиз ва шаффоф онлайн-транзакцияларга кўмаклашмоқда. Ўзбекистон иқтисодиётига рақамли технологияларни фаол жорий этиш молиявий техник

⁴ Ситуация в области электронной коммерции в Центральной Азии. 24/05/2024.

<https://www.newscentralasia.net/2024/05/24/situatsiya-v-oblasti-elektronnoy-kommertsii-v-tsentralnoy-azii/>

хизматларни илгари суриш, банк секторини модернизация қилиш ва IT соҳасидаги стартапларни рағбатлантиришни ўз ичига олади. Ушбу чоратadbирлар глобал рақамли маконга интеграциялаша оладиган илғор ва рақобатбардош иқтисодиётни яратишга қаратилган.

Сўнгги йилларда Ўзбекистонда электрон тижорат жадал суръатларда ўсиб, мамлакат рақамли иқтисодиётининг муҳим қисмига айланаётганини таъкидлаш жоиз. Бундай ўсиш Интернетдан фойдаланувчилар сонининг кўпайгани, мобил курилмалардан фойдаланиш имкониятлари ошгани ва рақамли тўловлар инфратузилмаси яхшилангани билан изоҳланади. Электрон тижорат тақдим этаётган тезлик ва қулайлик тобора кўпроқ истеъмолчиларни ўзига жалб этиб, соҳанинг барқарор ривожланишига туртки бўлмоқда. Ўзбекистон ҳукумати онлайн-савдони рағбатлантириш ва аҳолининг рақамли саводхонлигини оширишга қаратилган турли дастур ва ташаббусларни жорий этиб, электрон тижоратни ривожлантиришни фаол қўллаб-қувватламоқда.

Президент Ш.Мирзиёев раҳбарлигида амалга оширилаётган ислохотлар доирасида Ўзбекистон электрон тижоратни ривожлантириш учун қулай ҳуқуқий муҳит яратишга интилмоқда, бу солиқ соҳасини тартибга солишни такомиллаштириш ва бозор иштирокчиларининг ҳуқуқий ҳимояси даражасини оширишни ўз ичига олади. Рақамлаштириш соҳасидаги муваффақиятли ислохотлар янги технологиялар ва бизнес-моделлар пайдо бўлиши учун шароит яратади, бу эса халқаро инвесторларнинг эътиборини тортади.

Рақамли иқтисодиётнинг ривожланиши билан Ўзбекистон инвестиция киритиш ва онлайн бизнес-платформаларни ривожлантириш учун қулай мамлакатга айланмоқда. Бу электрон тижорат бозорининг ривожланиши, компаниялар сонининг кўпайиши ва уларнинг молиявий барқарорлигининг ошиши билан боғлиқ. Жумладан, бугунги кунда Ўзбекистонда электрон тижорат соҳасида йиллик айланмаси 300 млн АҚШ долларини ташкил этган 50 дан ортиқ маркетплейслар рўйхатга олинган. Уларнинг айланмаси 2027 йилга бориб 1 млрд долларга етиши кутилмоқда. Ҳозирги вақтда Meta (Facebook), Google, Apple, Booking.com, и Zoom каби 57 та компания рўйхатдан ўтганини ва улар ўтган йил давомида 70 млрд сўм солиқ тўлаганини ҳам таъкидлаш жоиз⁵.

Бу рақамлар Ўзбекистоннинг рақамли иқтисодий салоҳияти юксалиб бораётганидан ва халқаро компаниялар катта қизиқиш билдираётганидан дарак беради. Ўзбекистонда қулай инвестициявий муҳит яратилган ва давлат томонидан қўллаб-қувватланади, шу сабабли мамлакатимиз электрон тижорат ва рақамли хизматларни ривожлантириш учун қулай мамлакатга айланмоқда. Истикболда бозор иштирокчилари сонининг янада ошиши ва савдо

⁵ Д.Максудов. Развитие электронной коммерции повлияет на весь бизнес Узбекистана. 2024-05-02.
<https://gov.uz/ru/miit/news/view/10847/>

операциялари ҳажмининг кўпайиши кутилмоқда, бу эса мамлакатнинг жаҳон миқёсида иқтисодий мавқеини мустаҳкамлашга кўмаклашади.

Ўзбекистонда электрон тижоратнинг ўсиши ва халқаро компанияларнинг фаол иштироки маҳаллий тадбиркорлар учун ҳам янги имкониятлар яратмоқда. Инфратузилманинг ривожланиши ва Интернетдан фойдаланиш имкониятининг яхшиланиши туфайли кичик ва ўрта бизнес савдо учун кенгроқ бозорга ва янги воситаларга эга бўлади. Бу иш ўринларини яратишга кўмаклашади ва иқтисодиётнинг турли секторларида инновацияларни рағбатлантиради. Бундан ташқари, рақамлаштиришни қўллаб-қувватлаш ва замонавий технологияларни жорий этиш борасидаги давлатнинг ташаббуслари бу жараёнларни тезлаштиришга хизмат қилмоқда. Халқаро ҳамкорлар билан қўшма лойиҳалар, ўқитиш дастурлари ва технологик стартапларга инвестициялар Ўзбекистоннинг иқтисодий муҳитини ўзгартиришда муҳим роль ўйнамоқда.

Баъзи маълумотларга кўра Ўзбекистонда электрон тижорат бозори ҳажми 2021 йилдаги 201 млн АҚШ долларидан 2023 йилда 543 млн АҚШ долларига ошган. Чакана савдо соҳасида ҳам сезиларли ўсиш кузатилмоқда: 2021 йилдаги 11,273 млн АҚШ долларидан 2023 йилда 15,187 млн АҚШ долларигача⁶. Бу маълумотлар Ўзбекистонда сўнгги икки йил ичида ҳам электрон тижорат соҳасида, ҳам чакана савдода сезиларли ўсиш юз берганидан далолат беради. Бу кўрсаткичлар нафақат харид фаоллигининг ошганини, балки рақамли инфратузилмани такомиллаштириш, давлат томонидан қўллаб-қувватлаш ва янги технологияларни жорий этишда эришилган муваффақиятларни ҳам кўрсатади. Бу омиллар Ўзбекистонда электрон тижорат ва чакана савдони янада ривожлантиришни рағбатлантиришда муҳим ўрин тутди.

KPMG прогнозларига кўра 2025 йилга келиб Ўзбекистонда онлайн-савдо бозори ҳажми 783 млн долларга етиши мумкин, 2027 йилга бориб эса бу соҳа 7 баробар ўсади, бу эса мамлакатимизда электрон тижорат салоҳияти салмоқли эканидан ва жадал ривожланишидан дарак беради⁷. Бу ўсиш Интернетдан фойдаланувчилар сони кўпайгани, рақамли тўловлар инфратузилмаси такомиллашгани ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш давлат томонидан фаол қўллаб-қувватланиши билан боғлиқ.

Ўсишга кўмаклашадиган омиллар сифатида KPMG қуйидагиларни қайд этади: 1) Интернетдан фойдаланишнинг ортиши; 2) 15-49 ёшдаги ёшлар сонининг кўпайиши; 3) иқтисодий ривожланиш ва урбанизация; 4) бозорни тартибга солишни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш ва такомиллаштириш.

⁶ Д.Максудов. Развитие электронной коммерции повлияет на весь бизнес Узбекистана. 2024-05-02.

<https://gov.uz/ru/miit/news/view/10847/>

⁷ E-commerce in Uzbekistan. KPMG Caucasus and Central Asia. August 2023.

<https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/uz/pdf/2023/E-commerce-in-Uzbekistan.pdf>

Бу омиллар Ўзбекистонда онлайн-савдони кенгайтириш учун қулай шарт-шароитлар яратмоқда. Интернетдан фойдаланиш имкониятининг ошиши рақамли платформалардан кўпроқ фойдаланувчилар фойдаланиши учун имконият беради, бу эса онлайн-хизматлар ва товарларга бўлган талабни оширади. Интернет ва янги технологиялардан фаол фойдаланаётган ёшлар сони ортиб бораётгани электрон тижорат ва инновацион бизнес-моделлар ривожланишига хизмат қилмоқда. Иқтисодий тараққиёт аҳолининг харид қилиш қобилияти ошишига олиб келади ва тадбиркорлик учун янги имкониятлар яратади. Тегишли қонунлар ва дастурларни қабул қилиш орқали давлат томонидан кўрсатиладиган ёрдам шаффоф ва барқарор бозор муҳитини яратишга кўмаклашади, бу эса инвестицияларни жалб қилади ҳамда соҳанинг барқарор ўсишига хизмат қилади.

Бундай жадал ўзгаришлар шароитида бизнес замонавий технологияларни жорий этиш ва мижозларга хизмат кўрсатиш сифатини ошириш орқали янги воқеликка мослашиши муҳим аҳамиятга эга. Бу нафақат ички бозордаги мавқеини мустаҳкамлаш, балки Ўзбекистоннинг жаҳон рақамли иқтисодиётига интеграциялашувига кўмаклашиб, халқаро даражага чиқиш имконини беради.

Электрон тижоратни ривожлантиришда қонунчилик ва тўлов тизимлари ишончли ва барқарор экотизимни яратишга кўмаклашиб, ҳал қилувчи роль ўйнайди. Самарали қонунчилик чора-тадбирлари бозор иштирокчиларининг ҳуқуқий ҳимоясини таъминлайди, электрон битимлар тузиш учун аниқ қоидалар ва нормаларни белгилайди, шунингдек, уларни бузганлик учун жавобгарликни белгилайди.

Электрон тижоратнинг қонунчилик билан тартибга солиниши Ўзбекистонда ушбу соҳа ривожига кўмаклашадиган муҳим омил ҳисобланади. 2022 йилда Ўзбекистонда янгиланган “Электрон тижорат тўғрисида”ги Қонун тасдиқланди⁸, унда ушбу секторни бошқариш ва рағбатлантириш учун муҳим қоидалар ҳамда нормалар жорий этилган. Мазкур Қонун истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, рақамли транзакциялар хавфсизлигини таъминлаш ва бизнес учун қулай муҳит яратишга қаратилган ва бу электрон тижоратни янада ривожлантиришга хизмат қилади ва аҳоли ўртасида онлайн-савдога бўлган ишончни мустаҳкамлайди.

Қонун истеъмолчиларни ҳам, тадбиркорларни ҳам ҳуқуқий ҳимоя қилади, унда электрон битимларни амалга ошириш тартиби белгилаб берилади ва уларни бузганлик учун жавобгарлик назарда тутилади. Қонун фойдаланувчиларнинг шахсга доир маълумотларини ҳимоя қилишга, электрон тўловларнинг шаффофлиги ва хавфсизлигини таъминлашга, шунингдек, Интернетда реклама

⁸ Ўзбекистон Республикасининг “Электрон тижорат тўғрисида” 2022 йил 29 сентябрдаги ЎРҚ–792-сонли Қонуни. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.

фаолиятини тартибга солишга қаратилган қоидаларни ўз ичига олади. Қонунда, шунингдек, электрон тижорат соҳасида фирибгарлик ва бошқа ноқонуний ҳаракатларга қарши курашиш чора-тадбирлари ҳам назарда тутилган, бу эса ишончли ва хавфсиз онлайн-муҳитни яратиш кўмаклашади. Мазкур ҳуқуқий нормаларнинг жорий этилиши Ўзбекистонда электрон тижорат бозорининг янада ўсиши ва ривожланишини рағбатлантиришга кўмаклашиб, истеъмолчилар ва тадбиркорларнинг электрон савдо операцияларининг ишончилиги ва қонунийлигига ишончини мустаҳкамлашга ёрдам беради.

Замонавий тўлов тизимлари, ўз навбатида, истеъмолчилар ва тадбиркорларнинг электрон тижоратга бўлган ишончини оширишга хизмат қилиб, онлайн-тўловларнинг хавфсизлиги ва қулайлигини таъминлайди. Бу элементлар инвестицияларни жалб қилиб ва бизнесни кенгайтиришга кўмаклашиб, бозорни ривожлантириш учун қулай шарт-шароитларни яратади.

Тўлов тизимларининг ҳуқуқий асосларини ривожлантириш учун 2019 йилда “Тўловлар ва тўлов тизимлари тўғрисида”ги Қонун қабул қилинди⁹ ва бу молия-техника сектори ўсишига сезиларли даражада хизмат қилди. Мазкур Қонунда электрон тўловларни амалга оширишнинг аниқ қоидалари белгилаб қўйилди, тўлов сервислари фаолияти тартибга солинди ва истеъмолчилар ҳуқуқлари ҳимояси таъминлади. Қонун рақобатни рағбатлантириб ва молия-техник компанияларга инвестицияларни жалб қилиб, молия секторига инновацион технологияларни жорий этишга ҳам кўмаклашди. Ушбу Қонун туфайли молиявий хизматлардан фойдаланиш янада қулай ва хавфсиз бўлди, бу эса, ўз навбатида, электрон тижоратни ривожлантиришни қўллаб-қувватлади ва Ўзбекистоннинг глобал рақамли иқтисодиётга интеграциялашувига кўмаклашди.

Ўзбекистонда онлайн-транзакциялар ўтказилишини осонлаштирадиган бир қанча тўлов тизимлари мавжуд. Улар орасида энг машҳурлари “Click”, “Payme”, “Uzum” ва бошқа тўлов тизимларидир. Улар товарлар ва хизматлар ҳақини тўлаш, шунингдек, фойдаланувчилар ўртасида пул ўтказиш учун қулай мобил иловаларни таклиф қилади. Бу сервислардан онлайн-харид, коммунал хизматлар ва мобил алоқа ҳақини тўлашда кенг фойдаланилади ва улар фуқаролар кундалик ҳаётининг ажралмас қисмига айланмоқда. Улар кенг кўламли молиявий хизматларни, жумладан, ҳисобни тўлдириш ва пул ўтказмаларини амалга ошириш имкониятини тақдим этади, бу эса онлайн-транзакциялар сони кўпайишига ва электрон тўловларга бўлган ишонч ошишига хизмат қилади. Ушбу тўлов тизимлари онлайн-тўловлар жараёнини енгиллаштириш ва кенгроқ аудитория учун қулайроқ бўлиш орқали электрон

⁹ Ўзбекистон Республикасининг “Тўловлар ва тўлов тизимлари тўғрисида” 2019 йил 1 ноябрдаги ЎРҚ–578-сонли ги Қонуни. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.

тижоратни ривожлантиришга кўмаклашади. Улар тадбиркорларга тўловларни қабул қилиш учун қулай воситаларни тақдим этиб, кичик ва ўрта бизнесни қўллаб-қувватлайди, бу эса, ўз навбатида, Ўзбекистонда иқтисодий ўсиш ва рақамли иқтисодиётни ривожлантиришга хизмат қилади.

Шу нуқтаи назардан, электрон тижоратни фуқаролик-ҳуқуқий тартибга солишни такомиллаштириш муҳим аҳамиятга эга. Ўзбекистонда электрон тижоратни фуқаролик-ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш ушбу секторни ривожлантириш учун барқарор ҳуқуқий базани яратишга қаратилган.

Фуқаролик кодекси, “Электрон тижорат тўғрисида”, “Тўловлар ва тўлов тизимлари тўғрисида”, “Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”, “Шахсга доир маълумотлар тўғрисида”ги ва “Ахборот тўғрисида”ги қонунлар ҳамда Марказий банкнинг норматив ҳужжатлари Ўзбекистонда электрон тижоратни тартибга солувчи асосий норматив ҳужжатлар ҳисобланади. Мазкур норматив ҳужжатлар электрон тижоратни ривожлантириш учун қулай шарт-шароитлар яратишга, барча иштирокчиларнинг ҳуқуқлари ҳимоясини таъминлашга ва бу соҳадаги инновацияларни қўллаб-қувватлашга қаратилган кенг қамровли ҳуқуқий базани ташкил этади.

Амалдаги ҳуқуқий база хавфсиз ва шаффоф битимлар учун шарт-шароит яратиш, истеъмолчилар ва тадбиркорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишни такомиллаштириш, шунингдек, замонавий технологияларни жорий этишга кўмаклашиш орқали электрон тижоратни ривожлантиришни рағбатлантирмоқда. Электрон савдога бўлган ишончнинг ошиши муҳим натижа бўлиб, бу фойдаланувчилар сони ва онлайн-транзакциялар ҳажмининг ошишига олиб келади. Бундан ташқари, давлат томонидан қўллаб-қувватланаётгани ва норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг такомиллаштирилаётгани инвестицияларни жалб қилиш, кичик ва ўрта бизнесни ривожлантиришга хизмат қилади, бу эса, ўз навбатида, иқтисодий ўсишни рағбатлантиради ва Ўзбекистоннинг жаҳон бозорида рақобатбардошлигини оширади.

Эришилган ютуқларга қарамай, рақамли иқтисодиётдаги тез ўзгаришлар ва келиб чиқаётган таҳдидларни ҳисобга олиб, ҳуқуқий базани такомиллаштириш зарур.

Биринчидан, қонунларда шахсга доир маълумотларни ҳимоя қилишга оид нормалар етарлича очиб берилмаётгани кузатилмоқда. Асосий қоидалар белгиланган бўлса-да, маълумотларни қайта ишлаш ва сақлаш тартиб-таомиллари батафсил тартибга солинмайди, бу эса маълумотлар тарқалиб кетиши хавфини ошириши ва фойдаланувчилар махфийлигига путур етказиши мумкин.

Иккинчидан, электрон битимларга солиқ солишнинг аниқроқ қоидаларига эҳтиёж бор. Амалдаги нормалар электрон тижоратнинг ҳар хил турлари учун

солиқ солиш тартибини ҳар доим ҳам аниқ белгилаб бермайди, бу эса икки томонлама солиқ солиш ёки асоссиз солиқ имтиёзларига олиб келиши мумкин. Бу ҳуқуқий ноаниқликни келтириб чиқаради ва бизнеснинг ривожланишига тўсқинлик қилиши мумкин.

Учинчидан, қонун ҳужжатларида онлайн муҳитда истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилишга оид камчиликлар мавжуд. Хусусан, товарларни қайтариш, фирибгарликдан ҳимоя қилиш ҳамда Интернет орқали харид қилинадиган товар ва хизматларга кафолатларни таъминлаш масалалари етарли даражада тартибга солинмаган. Ушбу муаммолар электрон тижорат соҳасидаги тез ўзгаришларни ҳисобга ола биладиган ва бозорнинг барча иштирокчиларини ишончли ҳимоя қила оладиган янада кенг қамровли ва мослашувчан ҳуқуқий базани яратиш учун амалдаги қонунларга кўшимча ўзгартириш ва изоҳлар киритишни талаб қилади.

Хулосалар

1. Ўзбекистонда электрон тижорат рақамлаштириш ва Интернетдан фойдаланувчилар сони кўпайиши ҳисобига сезиларли даражада ўсмоқда, бу эса бозорни янада кенгайтириш ва инвестицияларни жалб қилиш учун қулай шароит яратмоқда.

2. Интернет ва ижтимоий тармоқлардан фойдаланувчилар сонининг ошиши, шунингдек, онлайн-харидлар ҳажмининг ошиши каби глобал тенденциялар мамлакатимизнинг глобал рақамли иқтисодиётга интеграциялашувига кўмаклашиб, Ўзбекистонда электрон тижоратнинг ривожланишига сезиларли таъсир кўрсатмоқда.

3. Интернет тармоғига уланишнинг сезиларли даражада яхшиланиши ва замонавий тўлов тизимларининг ривожланиши онлайн-транзакцияларнинг фойдаланувчилар учун қулайроқ ва хавфсизроқ бўлишини таъминлаб, Ўзбекистонда электрон тижоратнинг ривожланиши учун шароит яратмоқда.

4. Эришилган ютуқларга қарамай, тез ўзгариб бораётган рақамли иқтисодиёт шароитида электрон тижоратнинг барқарор ривожланишини таъминлаш учун айниқса шахсга доир маълумотларни ҳимоя қилиш, электрон битимларга солиқ солишни тартибга солиш ва истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш масалаларида ҳуқуқий базани янада такомиллаштириш зарур.

5. Электрон тижоратнинг ривожланиши кенгроқ бозор ва замонавий савдо воситаларидан фойдаланиш имконини бериб, Ўзбекистонда кичик ва ўрта бизнес учун янги имкониятлар очиб беради, бу эса иш ўринлари яратиш ва иқтисодий ўсишни рағбатлантиришга кўмаклашади.

6. Ўзбекистонда электрон тижоратни фуқаролик-ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш барқарор ҳуқуқий муҳитни яратишга қаратилган, бу эса

истеъмолчилар ва тадбиркорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишга кўмаклашади, шунингдек, ушбу соҳадаги инновацияларни рағбатлантиради.

7. “Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”, “Шахсга доир маълумотлар тўғрисида”ги қонунлар каби қонун ҳужжатлари шахсга доир маълумотларни ҳимоя қилиш ва онлайн-тўловлар хавфсизлигини таъминлаш учун қоидаларни белгилаш орқали электрон тижорат фойдаланувчиларини ҳуқуқий ҳимоя қилишда муҳим ўрин тутади.

8. Эришилган ютуқларга қарамай, онлайн муҳитда шахсга доир маълумотларни ҳимоя қилиш, электрон битимларга солиқ солиш ва истеъмолчилар ҳуқуқларини таъминлашга оид нормаларни батафсил баён қилишда камчиликлар сақланиб қолмоқда, бу эса рақамли иқтисодиёт тизимининг ҳуқуқий базасини янада такомиллаштиришни тақозо этади.

Адабиётлар:

1. Number of internet and social media users worldwide as of April 2024. <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/>
2. A.Mosby. Online Shopping Statistics 2024 – Total Users, Spending. February 10, 2024. <https://www.yaguara.co/online-shopping-statistics/#:~:text=There%20are%202.64%20billion%20online,United%20States%20as%20of%202023.>
3. Развитие новых бизнес-направлений: глобальные тенденции и возможности для Узбекистана. <https://asr.gov.uz/ru/news/11668>
4. Ситуация в области электронной коммерции в Центральной Азии. 24/05/2024. <https://www.newscentralasia.net/2024/05/24/situatsiya-v-oblasti-elektronnoy-kommertsii-v-tsentralnoy-azii/>
5. Д.Максудов. Развитие электронной коммерции повлияет на весь бизнес Узбекистана. 2024-05-02. <https://gov.uz/ru/miit/news/view/10847/>
6. E-commerce in Uzbekistan. KPMG Caucasus and Central Asia. August 2023. <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/uz/pdf/2023/E-commerce-in-Uzbekistan.pdf>
7. Ўзбекистон Республикасининг “Электрон тижорат тўғрисида” 2022 йил 29 сентябрдаги ЎРҚ–792-сонли Қонуни. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.
8. Ўзбекистон Республикасининг “Тўловлар ва тўлов тизимлари тўғрисида” 2019 йил 1 ноябрдаги ЎРҚ–578-сонли ги Қонуни. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.